

Hjalmar Söderberg

SOTARFRUN

(1895)

Det är en grym och sorglig historia. Jag hörde den mer än en gång berättas i min barndom, och den kom mig att undra och rysa.

Inne i en sidogata står ett gammalt borgarhus med en slät och grå fasad. Genom en stor, rundvälvd port utan alla prydnader – ja, ett årtal finns där, kanske också ett par fruktgirlander – kommer man in på en trång gård, lagd med kullerstenar, en svart, stenlagd brunn som så många andra, dit solen aldrig hittar vägen. En gammal lind med avstubbade grenar, svartnad bark och av ålder glesnat lövverk står där i en vrå; den är gammal som huset, ja, annu äldre, och är alltjämt ett kärt tillhåll för gårdens barn och kattor.

Det var förr i världen sotar Wetzmanns gård.

Sotar Wetzmann skall ha varit en ganska beskedlig gubbe. Han hade haft framgång i livet och samlat en rätt stor fömogenhet. Han vor god mot de fattiga, barsk mot sina gesäller – ty så var bruket, och det behövdes kanske också – och drack toddy på källaren varje kväll; ty han hade tråkigt hemma.

Hans hustru var också barsk mot gesällerna, men hon var icke god mot de fattiga och icke heller mot någon annan. Hon hade tjänat som piga i sotar Wetzmanns hus, innan hon blev hans andra fru. Den tiden voro, Avunden och Kättjan de bland de sju dödssynderna, som lågo hennes natur närmast; numera var det Vreden och Högmodet.

Hon var stor och kraftigt byggd och skall i yngre år ha varit vacker.

Sonen Fredrik var spenslig och blek. Han var född i det första giftet, och man sade, att han liknade sin mor. Han hade ett gott huvud och ett blitt sinne, och han studerade till präst. Han hade just blivit student, då han föll i en lång och svår sjukdom, som höll honom vid sängen en hel vinter.

I en gårdsflygel bodde en hjälpmadam med sin dotter Magda. Ja, hette hon Magda? Jag vet icke, men jag kallade henne alltid så för mig själv, när jag som barn hörde de gamla berätta om henne någon vinterkväll, i skymningen; och jag tyckte mig då se ett litet blekt och skyggt barnansikte, omflutet av ett stort, ljust hår, och med en mycket röd mun. Hon var femton år och hade nyligen gått och läst. Kanhända var det detta "gått och läst", som gjorde, att jag alltid föreställde mig henne allvarlig och stilla som de unga flickor, jag om söndagen brukade se i kyrkan, och att jag alltid tänkte mig henne klädd i en lång och slät svart klänning.

Då studenten fram på vårsidan började komma på bättringsvägen, fick hjälpmadammens dotter på hans begäran sitta hos honom vid bädden en stund om eftermiddagarna och läsa högt.

Fru Wetzmann tyckte icke om det. Hon var rädd, att det kunde uppstå ett tycke. Hennes styvson kunde gärna för henne gå och bli kär i vem han ville och förlova sig också, det rörde henne icke; men det skulle åtminstone icke bli med en hjälpmadams dotter! Hon höll ett misstänksamt öga på Magda, men måste låta det passera. Sjuklingen skulle ju förströs på något sätt; och doktorn hade förbjudit honom att ligga och läsa, ty han hade svaga ögon och fick icke anstränga sig.

Så satt hon då hos honom vid bädden och läste högt ur både andliga och världsliga böcker; och studenten låg blek och matt och lyssnade till hennes röst och såg på henne också och fann behag i henne.

Hon hade en så röd mun.

De voro nästan jämnåriga – han var icke mera än sjutton eller aderton år – och de hade många gånger lekt tillsammans som barn. Snart nog blevo de förtroliga.

Fru Wetzmann fann så ofta som möjligt någon förevändning för att gå in i sjukrummet för att se efter hur det stod till därinne. De båda barnen borde ha märkt det och tagit sig till vara; men man handlar ju icke alltid som man borde. En dag, då hon ljudlöst och försiktigt öppnade dörren, stod det till på följande sätt: Magda hade lämnat sin stol, som man hade ställt på något avstånd från bädden, och stod nu böjd över huvudgården med armana om den unge mannens hals. Han åter hade rest sig till hälften med armbågen stödd mot kudden och smekte hennes hår med en tunn vit hand, och de kysste varandra livligt. Då och då viskade de också några avbrutna ord utan mening.

Sotarfrun blev mörkröd. Likväl kunde hon icke avhålla sig från att le invärtes: hade det icke gått alldeles så, som hon visste att det skulle gå! Men nu skulle det, också vara punkt och slut. Vreden och Högmodet stego upp inom henne, svällde ut och lyste fram ur hennes hy och ur hennes ögon, som gnistrade; och vem vet – medan hon stod där osedd och tyst och betraktade de båda unga, som varken hade ögon eller öron för något annat än varandra – vem vet, om icke också Avunden och Kättjan i hemlighet kröpo fram ur sina gömslen och spelade upp på var sin dolda sträng i hennes själ.

Hon besinnade sig icke längre, utan steg raskt fram till bädden, grep flickan om den späda handleden med en järnhård näve, gav henne ett skymfligt namn och slängde henne ut genom dörren under en ström av de fulaste tillmälen. Därefter svor hon i tjänares och gesällers intresserade närvaro en dyr och saftig ed, att om den ungen en gång till vågade sätta sin fot

innanför hennes tröskel, så skulle hon få huden full med så mycket stryk, att hon inte skulle kunna röra en fena på fjorton dar.

Det var ingen som betvivlade, att hon ämnade hålla sitt ord.

Den sjuke gjorde icke sin styvmor några förebråelser. Var gång hon gick genom rummet, vände han ansiktet mot väggen; han ville icke se henne och icke tala till henne efter uppträdet med Magda. Men en dag anförtrodde han sin far i ett samtal mellan fyra ögon, att han icke kunde leva, om icke Magda finge bli hans brud. Den gamle skorstensfejaren blev häpen och förargad, men vågade icke strax sätta upp något allvarsamt motstånd: sonen var den ende, som han höll av och som visade honom någon ömhet tillbaka, och han kunde icke uthärda tanken på att mista honom.

Han ställde saken på framtiden och gav hustrun del av sina bekymmer.

*

Hur skall jag kunna skildra det som sedan hände? Det låter som en elak dröm eller som en saga, gjord att skrämman barnen med då de äro stygga och likväl är det sant.

Det skall ha varit en lördagsafton i maj det passerade.

Gården ligger tyst, gatan är tyst. Kanhända någon gnolar en visa genom ett köksfönster, eller att några barn leka nere i gränden... Den sjuke är ensam i sitt rum. Han räknar kvarter och minuter. Det är vår nu där ute. Snart är det sommar. Skall han aldrig mera komma upp från sitt lager, aldrig mera höra skogen gnola och viska, aldrig som förr kunna mäta dagen med stunder av verksamhet och stunder av vila? Och Magda... Om han blott icke alltid såg hennes ansikte för sig med den vilda skrämman i blicken, som hon hade, då styvmodern grep henne om handleden. Icke behövde hon vara rädd. Icke vågade den elaka kvinnan på allvar göra henne något ont, då hon visste, att han hade valt henne till sin brud.

Så ligger han där och drömmer, än vaken, än halvaken, och låter pupillerna suga in ljuset av solstrimmman på den vita dörren; och då han sluter ögonen, simmar det fram en arkipelag av giftiga grona öar, omslutna av ett bläcksvart hav. Och medan han blundar; går det gröna över i blått; och det svarta ljusnar till blårott med naggade mörka kanter, och så blir det svart alltsammans. . .

Han känner en lätt hand stryka sin panna, och han far upp i bädden.

Det är Magda. Magda står framför honom, liten och späd och med en leende röd mun, och hon lägger en knippa vårblommor framför honom på täcket. Sippor och mandelblommor och violer.

Är det sant, är det verkligen hon?

– Hur har du vågat? viskar han.

– Din styvmor är borta, säger hon då. Jag såg henne nyss gå ut, klädd för att gå bort. Jag hörde, att hon skulle gå till Söder, och det dröjer säkert länge innan hon kommer hem. Då smög jag mig uppför trappan och in till dig.

Och hon blir länge hos honom och talar om skogen, där hon gått ensam och lyssnat till fåglarna och plockat vårblommor åt honom, som är henne kär. Och de kyssa varandra så ofta som möjligt och smekas som två barn, och båda äro lyckliga, medan timmarna rinna och solstrimman på den vita dörren blir brandgul och röd och mattas och bleknar bort

– Kanske du borde gå, säger Fredrik. Hon kan snart vara hemma. Vad skall jag göra, om hon vill slå dig, jag som ligger här sjuk och svag och som får svindel, om jag stiger upp ur bädden. Kanske du borde gå!

– Jag är inte rädd, svarar Magda.

Ty hon vill riktigt visa, att hon håller av honom, och att hon gärna vill lida ont för sin kärleks skull.

Och först då skymningen kommer, kysser hon honom för sista gången och smyger ut ur huset. På gården stannar hon en minut och ser uppåt fönstret till det rum, där han ligger ensam på den vita bädden med hennes mandelblommor och violer på täcket. Då hon vänder sig om för att gå in i det lilla rummet i gårdsflygeln, står hon ansikte mot ansikte med fru Wetzmann, och hon ger till ett litet skrik.

Det finns ingen levande människa på gården, ingen mer än de två. Runtomkring stå väggarna och stirra på dem i mörkningen med tomma, svarta fönster, och den gamla linden skälver till inne sin vrå.

– Du här varit där uppe, säger sotarfrun.

Jag trodde alltid som barn att hon log, då hon sade detta, och att hennes tänder då lyste lika vita i mörkret som hennes mans gesällers.

– Ja, jag har varit hos honom, har kanske Magda då svarat, trotsig och rak ännu i sin kritableka rädsla.

Hur gick det sedan till? Man vet det icke riktigt, men troligen blev det en hetsjakt runt kring gården. Vid foten av det gamla lindträdet snavade flickan och föll. Hon vågade icke ropa

på hjälp, för att icke den sjuke skulle höra det; och vem skulle också ha hjälpt henne? Hennes mor var borta på arbete. Den rasande kvinnan var över henne; hon hade under tiden fått fatt i ett tillhygge, en kvastkäpp eller något sådant, och det föll slag på slag. Ett par halvkvävda skrik från en strupe, sammansnörd av dödsskräcken, och så intet mera.

Ett par av gesällerna, som just hade kommit hem, stodo nere i den mörka porten och sågo på; de rörde icke en led för att hjälpa barnet. Kanhända vågade de icke; kanhända leddes de också av ett svagt hopp att en gång få se matmodern föras bort på en fångkärra.

Då fru Wetzmann gick in i huset efter att ha utövat sin hushonderätt – ty hon kände väl instinktmässigt, att hon naturligtvis hade husbonderätt över alla som hon kunde och ville utöva den mot – stötte hon emot något mjukt i trappan. Hon ropade på en tjänstflicka och ett ljus, ty det var alldeles mörkt däruppe. Det var Fredrik. Han hade hört de svaga skriken, sprungit upp ur bädden och ut, och i trappan hade han fallit.

*

I tre dagat levde Magda; därefter dog hon och blev begravnen.

Sotar Wetzvaann betalade en summa till hjälpmadammen, hennes mor, och det blev icke någon rättegång om saken. Likväl tog det ihårt på den gamle mannen. Han gick icke mera till källaren för att dricka toddy, utan satt oftast hemma i en skinnklädd stol och stavade i en gammal bibel. Han föll av och blev tyst och besynnerlig, och det gick icke ett år, förrän också han var död och lagd i jorden.

Sonen Fredrik tillfrisknade så småningom; men, han blev aldrig färdig med sin prästexamen, ty både hans fattningsförmåga och hans sinne hade blivit försvagade. Man såg honom ofta gå med blommor till Magdas grav; han gick framåt lutad och mycket fort, ja, han nästan sprang, som om han haft en mängd angelägna ärenden att uträtta, och merendels hade han också ett par böcker under armen. Till slut blev han alldeles svagsint.

Och sotarfrun? Hon tycks ha varit en stark natur. Det finns människor, som icke egentligen äro samvetslösa, men som aldrig av sig själva falla på den idén, att de ha gjort något oriktigt. Det kan hända, att en karl med blanka knappar i rocken slår dem på axeln och ber dem följa med: då vaknar samvetet. Men till fru Wetzmann kom ingen. Hon satte sin styvson på en inrättning, då han blev för besvärlig hemma, och hon sörjde sin man, som skick och bruk är, och därefter gifte hon om sig. Då hon åkte till kyrkan bröllopsdagen, hade hon en gredelin sidenkofta med guldtränisar och var "utstyrd som tusan hakar" – så sade min mormor, som satt i sitt fönster i huset mittemot och såg hela stäten, medan hon vände ett blad i sin postilla.

